بیرەوەرییەکانی مووسا عەنتەر وەک بەشێک لە دیرۆکی خوێناوی ، نەتەوەیێک.. گەران هەڵبجەیی

{گەر زمانەکەم مەترسی بێت بەسەر پایەکانی دەوڵەتەکەت،کەوا تۆ وەا تەکەت لەسەر خاکەکەی من بونیاد ناوە- مووسا عەنتەر}

من کەسێکم زۆر ئارەزوی خوێندنەوەی بیرەوەری دەکەم، بەتایبەت هی ئەو کەسانەی کە ڕۆڵ و نەخشیان لە کایەکانی مرۆڤایەتیدا هەبووە و هەیە ،ئیدی لەسەر ئاستی لۆکالی بێت یا جیهانی. لەو ڕووەوە هەرچیم دەست کەوتبێ خوێندومەتەوە ،خوێندنەوەیان سوود بەخش بوون هەمیش چێژ بەخش.
نوێترین کتێب کە خوێندمەوە کتێبی{بیرەوەرییەکانی مووسا عەنتەر} بوو بە قەوارەی[٦٣٨] لاپەڕە کە لە کاک سەلام محەمەدی هاوڕێم قەرز کرد بوو .
مووسا عەنتەر مرۆڤێکی ڕووناکبیری هەمەڕەنگ بوو، بەو واتایەی لە زۆر بواردا خۆی دەبینیەوە ،لەوانە سیاسەت،نووسین و ڕۆژنامەگەری،زمان،یاسا،پرۆژەی بازرگانی.
ئەو کەسانەی یاداشتنامە یا بیرەوەری یاخود ژیاننامەی خۆیان دەنووسنەوە ،هەر یەکەیان بە ستایل و شێواز و فۆرمی تایبەتی خۆی دەنووسێت و پێی ناسراوە . لەخوێندنەوەی بیرەوەرییەکانی مووسا عەنتەردا خۆم لەبەردەم جۆرێکی نوێ لە گێڕانەوەی ژیاننامەدا بینیەوە کە جیاوازە لەوانەی کە پێشتر خوێندومنەتەوە. بەنمونە مووسا عەنتەر بەوجۆرە باسی خۆی نەکردوە کە وەک قارەمان خۆی نمایش بکات ،بەڵکو هەندێ زوومی خستووەتە سەر خودی خۆی کە خزمەتی پەرەگرافەکەی کردوە،ئەو وابەستەنەبووە بە کات و ڕۆژەوە ، لە کویدا بەگونجاوی زانیبێت باسی ئەو ڕووداو و کەسانەی کردوە کە بەرکەوتنی لەگەڵیاندا هەبوو،ئیدی بەجارێک بووبێت یا بەچەندین جار.مەبەستم ئەوەیە بەپێی سیاقی زەمەنی ڕووداوەکانی یاداشتی نەکردوە بەڵکو بەپێی پێویستی و گرنگیان باسی کردون. مووسا عەنتەر سیاسەتمەنداری کوردی باکوور، لەڕێگەی ئەو کتێبەوە توانیویەتی هەرچی ناسەرو ستەم و چەوساندنەوە و کووشتار کە لە دیرۆکی پڕخوێناوی نەتەوەکەیدا ڕویانداوە بەخوێنەری بناسێنێت .
ئاپێ مووسا لە باسکردنی ئەو فشارو ئەشکەنجەو گرتن و نکولی کردن لە مافی نەتەوەکەیدا کە خودی خۆی بەشی شێری بەرکەوتووە

بەشێوەیەکی سادە بەڵام پڕمانا و هەندێک جاریش لەقاڵبی کۆمیدیدا باسکردوە، بۆنمونە لەدەمی یەکێک لە دادگایکردنیدا دادوەر لێی دەپرسێت ،چ کارەیت؟ ئەویش لەوەڵامدا دەڵێت [کوردایەتی]،دادوەریش واتەدەگات کە قەشمەری پێ دەکات بۆیە لێی دووبارەدەکاتەوە، ئەویش بۆی ڕوونەدەکاتەوە دەڵێت[لەسەر کوردایەتی دادگایی دەکرێم،لەسەرکوردایەتی سکاڵا لەدژم تۆمارکراوە،لەسەر کوردایەتی دژایەتی دەکرێم،لەسەر کوردایەتی چەندین جار بەند کراوم،لەسەر کوردایەتی نەفی دەکرێم ،لە سەر کوردایەتییە کە ناتوانم ژیانێکی ئاسوودە بژیم]،کەواتە ڕاستم گووتووە کە پیشەم کوردایەتیە.
خەسڵەت یاخود بەهرەیەکی دیکەی ئەو مرۆڤە مەزنە ئەوەبوو کە لەکاتی خۆیدا و زۆر بەخێرایی وەڵامی نەیارانی داوەتەوە ،بەتایبەت ئەوانەی بەنی سووکایەتی لەقسەکانیان یاخودلە پرسیارەکانیان هاتوە، ئەو بەجۆرێک بەرسیڤی داونەتەوە کە دەمبەستی کردوون.
ئەو تەکۆشەرە مەزنە تائەو ڕۆژەی تێرۆریان کرد پشویەکی نەدا ، ژیانێکی ئاسایی لەتەک خێزانەکەیدا نەژیا ،بەڵام هەرگیز کۆڵی نەداو بێزار نەبوو، چونکە دەیزانی ئەوە باجی کوردبوونە دەیدا.ئەو بەردەوام بەڕێگەی دادگاو بنکەکانی پۆلیسەوە بوو،لەزۆربەی باژێڕەکانی تورکیادا دەسیەی هەبووە ،لەدەسیەیەک دەربازدەبوو لەشوێنێکی تر دەسیەیکی تری بۆ کراوەتەوە .
لەسەر شتی وابە مانـاو بێ نـرخ لێپێچینەوە ولێپرسینەوەیان لەگەڵداکردوە کە عەقڵ قەبوڵی ناکات .وەک خۆی ئاماژەی پێداوە، لەسەرووەختی جەنگی جیهانی دووەمدا قەیرانی خۆراک لەتورکیا پەیدا دەبێت، بۆئەوەی خۆی و ئەو خوێندکارە کوردانەی لەو بەشە ناوخۆییەدا لە ئەستەمبوڵ دەژیان کە ئاپێ موسا خاوەنداری کردوە، بۆئەوەی برسی نەبن، دەنێرن لە گوندەکانی کوردستانەوە لەلایەن کەسوکاریانەوە خواردنی وشکەیان بۆبێت وەک ساوەر،نیسک، نۆک و پیاز. لەسەر ئەمە سکاڵای لەسەر تۆماردەکەن،
بەبەهانەی ئەوەی کە گوایە خوێندکارە کوردەکان فێردەکات تا خـواردنی ئیستانبوڵ نەخۆن ، هاوکاتهانیان دەدات تا خواردنە نەتەوەییەکانی کورد لە بیر نەکەن.ئاپێ مووسا دەڵێئەمە لەنەبوونیدا ئەو خواردنانەمان دەخواد،کەچی ئەوەی خەبەری لەداین هەروەها پۆلیسیش خستبوویانە قاڵبی سیاسەتەوە.جا لەسەر ئەوە جارێکی دیکە بانگهێشتی بنکەی پۆلیس کرابوو.
زۆر جار بیرەکەمەوە لەخۆم دەپرسم کە چۆن بەرگەی ئەو هەمـوو مەینەتیەی گرتووە ؟ وەڵڵە دەمەک ئاوەڵک لە دیرێکی سەخت و دژوارو پڕ تراژیدیای نەتەوەکەم دەدەمەوە، دەگەمە ئەو ڕاستیەی کەدەڵێت هەر تاکێکی کورد گەر بەشێک لە غەمی نەتەوەکەی کردەکۆڵ ،ئیدی ژیان

و چارەنووسی دەبەسترێتەوە بە چارەنووسی نەتەوەکەیەو دەبێتە بەشێک لێی ،کەواتە ژیانی هەژا مووسا ئاوێنەی گەلەکەی بووە ،یاخود کورد واتەنی ژیانی مووسا [مشتێک بووە لە خەروارێک] .

ئەوەی جێگەی ئاماژەیە ئەوەیە لەگەڵ ئەو هەموو نەهامەتی و ناهەقی و ئەشکەنجە دەروونی و جەستەییدا کە ڕووبەڕووی بوونەتەوە هەرگیز ورەی بەرنەداوەو لە تێکۆشان سارد نەبووەتەوە ،هاوکات ئەم حاڵەتەی نەکردووەتە کەرەستەیەک بۆ دژایەتی کردنی گەلی تورک، بەڵکو تەنها دەسەڵاتداران و دەزگا داپڵۆسێنەرەکانی تاوانبارکردوە،هەربەهۆی ئەم هەڵوێستە جوانەیەوە هاوسۆزی کۆمەڵێک ڕووناکبیری تورکی بەخۆی ڕاکێشاوە : لەوانە ئیسماعیل بێشکچی،عەزیز نەسین،نازم حیکمەت ،پرۆفیسۆر سەروەر تانیللی وکەس و لایەنە چەپەکانی تورکیاش .

لە پاش خوێندنەوەی بیرەوەرییەکان لەلایەن پرۆفیسۆر ساروەر تانیللییەوە نامەیەکی دەستخۆشی بۆ مووسا دەنووسێت و لە بڕگەیەکدا دەڵێت[ئەو ستەم و چەوساندنەوە ئازاردانەی دووچاری خۆت و نەتەوەکەت بوون ،گەر ١% ی ڕاستبن ئەوە شەرمەزارییە بۆ دەسەڵاتدارانی وڵاتەکەم، بەڵام دڵنیام کە ١٠٠% هەموویان ڕاستن ، بۆیە من ئەوە بە تاوان دەناسێنم.]

دەسەڵاتدارانی تورک دەیانزانی کە مووسا عەنتەر کەسێکی زیرەک و بیرتیژەو بەئاگاوە دەجوڵێتەوە،هەرگیز بەهانەی نەداوە بەدەستەوە ،هەربۆیەش زۆربەی جارەکان لەدادگاکان بێ تاوان دەردەچوو.

ئەو دەمەی هاوژینەکەی فرانسۆ میتران{دانیال میتران} بەسەردانێک لەتورکیا دەبێت،بەڕێز مووسا عەنتەر دەبینێت ،گفتوگۆ دەربارەی ڕەوشی خراپی کورد دەکەن،پاشان خانمە دانیال بانگهێشتی مووسا دەکات بۆ فەڕەنسا بەمەبەستی بەشداری لە کۆنفرانسێک دەربارەی دۆزی کورد.

پاش ماوەیەک ڤیزەو داوەتنامەی پێدەگات،دەمێنێتەوە سەر ڕەزامەندی [میت] ،ئەوانیش کۆمەڵێک بەهانەی پێدەگرن، مەبەستیش ئەوەیە کە ڕێگەی سەفەری لێبگرن کە هەرواش بوو. دوا بیانو پێ ئەڵێن تۆ بەر لەچەندساڵێک قاچاخچێتیت کردووە،ئەویش وەرای ئەوەی پێکەنینی بەو تۆمەتە دێت ، داوای بەڵگە دەکات،پێی دەڵێن بەڵگەکان لە فڵان باژێڕەن،ئەویش سەفەری هەمان باژێڕ دەکات،لەوێ پێی دەڵێن تۆ هیچ دۆسیەکت لای ئێمە نییە،ئیدی تێدەگات کە هەوڵدان بئ هودەیە بۆیە واز لە مەسەلەی سەفەر دێنێت .

سەیری سەخافەتی کاربەدەستانی تورک بکەن هەر تۆمەتی قاچاخچێتی مابوو بیدەنە پاڵی ،خۆشبەختانە بە هەوڵ و تواناو لێهاتوویی خۆی هەموو تۆمەتەکانی بەدرۆ دەخستەوە.

ئاپی مووسا ڕۆژنامەنووسێکی کاراو چالاک بووە ،وەک سەرنووسەر

چ‌ندین ‌ژنام‌ی ب‌و‌ بردو‌ ،یاخود ئ‌و ‌ژنامان‌ی ئ‌و کاری ت‌داکردوون پ‌فر‌شترین ‌ژنام‌بوون. ل‌ووی بیروب‌چوونی سیاسی‌و‌ س‌رب‌ م‌درس‌ی چ‌پ بووه و و‌ک چ‌پ‌کی کورد ماو‌ی‌ک ئ‌ندامی{پارتی کر‌کارانی تورکیا}و ب‌ربژ‌ریان بوو‌ ب‌ ی‌ک‌ک ل‌ ه‌بژاردن‌کانی پ‌رل‌مانی تورکیا.
ئ‌و‌ی پتر د‌س‌اتدارانی تورکیای تووڕ‌و س‌غ‌ت کرد کت‌ب‌ک‌ی یاخود شان‌نام‌ک‌ی بوو ب‌ن‌وی [برینی ‌ش]+. ئ‌م کت‌ب‌ و‌رگ‌درای‌ س‌ر چ‌ندین زمانی ئ‌وروپی ،ت‌نان‌ت ل‌سوید کردیان‌ د‌ق‌کی شان‌یی و ل‌س‌ر شان‌ نمایش کرا،ب‌ام ل‌تورکیا ق‌د‌غ‌کراو ل‌بازا‌کاندا ک‌کرای‌و‌.
و‌زیری ئ‌ود‌م‌ی ت‌ندرووستی[١٩٥٩] د‌ربار‌ی ن‌خ‌شی برینی ‌ش گووتبووی ه‌کار خواردن‌و‌ی ئاوی پیس‌ ن‌ک گ‌نمی ژ‌هراوی،
نازم حیکم‌تیش ل‌ م‌س‌ک‌و‌ بابت‌ک د‌نووس‌ت ب‌ن‌وی[ئاب‌ووچوون‌ک‌ی و‌زیری ت‌ندرووستی].
مووسا ع‌نت‌ر و‌رای ئ‌و‌ی نووس‌رو ‌ژنام‌نووس‌کی ب‌توانا س‌رک‌وتووبوو ،هاوکات خاو‌نی ئ‌ق‌کی کاراو تیژبوو بوو،ب‌تایب‌تی زرنگی ل‌ خو‌ندنگا،و‌امی گونجاو ب‌ پرسیار‌کان،ب‌رزی توانای ب‌و‌بردنی پر‌ژ‌ی بازرگانی گچک‌ یا م‌زن و ز‌ر بواری دیک‌.
ب‌کوردی و کورتی مووسا ع‌نت‌ر دیاری‌کی م‌زن بوو ب‌ گ‌لی کورد،ب‌ام ب‌داخ‌و‌ ن‌ژادپ‌رستانی تورک ب‌رگ‌ی ئ‌و ‌استیان‌یان ن‌گرت ک‌ د‌یخستن‌ ‌وو،جا ب‌ئ‌و‌ی ئ‌م مر‌ق‌ م‌زن‌ پای‌کانی ئ‌و د‌و‌ت‌ فاشی‌ زیاتر ه‌ن‌ت‌ک‌ن‌ت و پتر ئاب‌وویان ن‌بات ،ب‌یاری ت‌ر‌رکردنیان دا.
ل‌ ‌ک‌وتی [٢٠/٩/١٩٩٢] مووسا ع‌نت‌ر ل‌ ه‌ت‌ل‌ک د‌ب‌ت ل‌ دیارب‌کر،ک‌س‌ک د‌ت‌ لای و داوای ل‌د‌کات ک‌ ک‌ش‌ی ن‌وان دوو لای‌ن چار‌س‌ربکات،ئ‌ویش ل‌د‌پاکی خ‌ی‌و‌ ق‌بو‌ی د‌کات ،ب‌ت‌کسی‌ک ل‌گ‌ بکوژ‌ک‌ د‌چن‌ ئ‌و ک‌ان‌ی ک‌گوای‌ ئ‌و ما‌ی ت‌دای‌ ک‌ ‌ک‌وتن‌ک‌ی ت‌دا ئ‌نجام د‌در‌ت، ل‌ناکاو ئ‌وک‌س‌ی ل‌گ‌یدا بوو‌ ل‌ناو ک‌ان‌کی تاریکدا چ‌ند فیش‌ک‌ک د‌ن‌ت ب‌ مووسا ع‌نت‌ر‌و‌و و گیان ل‌د‌ست د‌دات.
و‌ک ه‌ند‌ک ل‌ میدیای تورکی ب‌اویان کرد‌و‌ ئ‌وان‌ی ل‌پشت ت‌ر‌رکردن‌وک‌و‌بوون گرووپی[ژیت‌م]ن ،ئ‌و‌ی س‌یر‌ ل‌پای ئ‌و تاوان‌ ق‌ز‌و‌ن‌ د‌س‌ات هیچ ه‌نگاو‌کی جددی ن‌ناو د‌سی‌ک‌یان داخست.و‌ک خو‌ندم‌و‌ ت‌نان‌ت ب‌خاک سپاردن و پرس‌ک‌ی ز‌ر سنووردار کرابوو.
دواوت‌م ئ‌و‌ی‌ ک‌ ئ‌م کت‌ب‌ ت‌نها یاداشتنام‌ی ک‌س‌ک نی‌ ،ب‌‌کو بریتی‌ ل‌ ه‌‌دان‌و‌ی لاپ‌‌کانی دیر‌کی ن‌ت‌و‌ی‌کی زو‌م ل‌کراو

لە بەشەکی کوردستان کە باکوورە، ئەو زوڵمەی تائێستاش بەردەوامە، وەلێ ئەوەی مایەی شانازیە لە بەرامبەردا بەرەنگاربوونەوەش بەردەوامە.

سەرنج/ دەربارەی [+برینی ڕەش] هیچ نانووسم چونکە لە کتێبەکەدا باس کراوە، هیوادارم لەدەرفەتێکدا بیخوێننەوە.

*موسا عەنتەر، لە ساڵی ١٩٢٠ لە گوندی (زڤینگە) ی سەر بە شارۆچکەی نوسەیبینی پارێزگای مەردین، لەدایک بووە، دایکی موسا عەنتەر یەکەم موختاری ژن بووە لە تورکیا، لەساڵی ١٩٤٤ ژیانی هاوسەری پێکهێناوەو خاوەنی دوو کوڕو کچێک بووە، بە ناوەکانی عەنتەر و دیجلە و ڕەشە.